
Verbondenheid als antwoord op 'de-link-wentie'

Pleidooi voor een positief en kansgericht omgaan met kwetsbare/gekwetste jongeren

Gie Deboutte

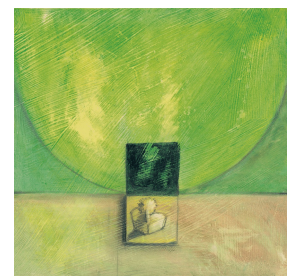
Overgenomen uit: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Kwetsbare jongeren: een uitdaging aan de samenleving en het salesiaanse opvoedingsproject*, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2006, p. 65 - 92.

Dat de puberteit omwille van de uiteenlopende ontwikkelingsopdrachten en -processen die haar kenmerken op zich al leidt tot kwetsbaarheid bij jongeren, wordt verhelderd door Gie Deboutte. Door een aantal, vaak maatschappelijke factoren, leidt deze kwetsbaarheid bij een deel van de jongeren tot het stellen van delinquent gedrag. Dit artikel houdt een krachtig pleidooi voor het werken aan verbondenheid om hier op verschillende niveaus preventief mee om te gaan.

Gie Deboutte is verbonden aan de Onderzoeksgroep penologie en victimologie van de K.U. Leuven. Hij is coördinator van het Project Verbondenheid, ontstaan uit een samenwerkingsverband tussen de Faculteit rechtsgeleerdheid en het departement pedagogische wetenschappen van de K.U. Leuven.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

I INLEIDING

Een leerkracht vertelt: 'Op verzoek van de leerlingenraad werd de speelplaats grondig onder handen genomen. Van een kale betonvlakte is ze nu veranderd in een (letterlijk) kleurrijk geheel. Naast de twee speelzones tref je er nu kleurrijke zuilen onder het afdak, talrijke zitbanken, een kleine, groene zone waar de banken een cirkel en vierkant vormen en enkele fraaie graffiti-panelen. De sfeer op de speelplaats is sinds deze ingrepen echt wel veranderd. Positief is ook dat er tijdens de middagspeeltijd verschillende activiteiten plaatsvinden. Sommigen (schaakklas, hiphop) liggen in handen van de leerlingen. Die hele ommezwaai zorgt er voor dat zich nu minder conflicten voordoen. Ik had dit eerlijk gezegd niet verwacht.'

Opgetekend in een justitiële jeugdinstelling in Nederland: 'Het heeft geen zin dat we onze jongens alles uit handen nemen. Daarom zoeken we, hoewel de regelgeving en veiligheidsvoorschriften het ons op dat punt niet gemakkelijk maken, naar mogelijkheden om hen zelf verantwoordelijkheid te geven: de inrichting van de gezamenlijke leefruimte, het mee verven van gangen en kamers, lessen die aansluiten bij hun ervarings- of leefwereld. In het gebouw springen de kunstzinnig geschilderde gangen echt in het oog. Een wand is echter ontsierd door een lange, zwarte streep. De jongen die dit gedaan heeft, had geen oog voor het werk van een ander. Het enige wat hem interesseerde was om een spoor achter te laten. Als was het om te zeggen: Kijk, ik was hier. Ik besta. Ik beteken iets. Door jullie werk te vernielen, verdwijn ik niet in het niets. Het is dat wat we voortdurend in ons achterhoofd moeten houden. Elke mens wil gezien worden. Daar ligt een positief aanknopingspunt.'

Een leerlingbegeleider vertelt: 'In een van de vierdejaarsklassen loopt het helemaal fout. Een klein kliekje terroriseert de hele groep. We hielden een bevraging en die toont aan dat 21 van de 24 leerlingen de pestkliek spuugzat zijn. Desondanks raakt het tij niet gekeerd. Het pesten en macht uitoefenen gebeurt zo subtiel dat we tot nu toe niemand op zijn pestgedrag konden aanspreken. Leerlingen doen ons geregeld hun relaas, maar willen nooit dat we ingrijpen, uit schrik voor represailles. Twee nieuwe leerlingen kregen het bovendien onmiddellijk aan de stok met de pesters. Nu pas horen we dat beiden hun vorige school verlieten wegens pestproblemen. Het wordt tijd dat we ingrijpen. Zo kan het echt niet verder. Vraag is wie het voortouw neemt.'

Een oud-leerling vertelt: 'Waarom het juist begon weet ik niet meer. Wel kan ik zeggen dat mijn derde middelbaar heel slecht begon. Mijn oma, bij wie ik zoveel kwijt kon, is toen plots overleden. Ik viel echt in een donker gat en voelde me door niemand begrepen. Ik weet nog dat ik boos was op mijn pa omdat hij er nooit was, tenzij voor anderen. Mijn punten duikelden naar beneden. Daar werd ik op aangesproken. Maar niemand vroeg me hoe het met mij ging. Toen begon het krassen, ik wist dat er een meisje in onze klas zat die dat ook deed. Raar maar waar: de pijn voelde ik niet, die kwam pas achteraf. Ik genoot er eerder van: eindelijk vond de spanning een uitweg. Toch wist ik dat er iets niet klopte. Maar stoppen kon ik niet. Toen toch niet.'

II KWETSBAARHEID HEEFT VEEL GEZICHTEN

Kwetsbaarheid speelt in elk van deze ervaringsberichten een belangrijke rol. De verscheidenheid van deze verhalen illustreert dat kwetsbaarheid vele gezichten heeft. Gemeenschappelijk is dat degene die zich in een kwetsbare positie bevindt of kwetsbaar (geworden) is, het risico loopt om geremd of geschaad te worden in zijn of haar ontwikkeling. Zo beschouwd is al wat leeft, bestaat en onderhevig is aan een wordingsproces, kwetsbaar. Kwetsbaar zijn is met andere woorden een normaal gegeven. Wordt die kwetsbaarheid reëel beproefd, want niet gerespecteerd, dan riskeert ze om zich te ontwikkelen tot een echt probleem. In dat geval is er sprake van een problematische wisselwerking tussen een persoon en zijn/haar omgeving. Het problematische houdt in dat geval verband met de schade die wordt aangericht¹.

Kwetsbaarheid heeft met andere woorden te maken met hoe iemand in de realiteit staat of kan staan. De kwaliteit van de wisselwerking tussen de persoon en zijn omgeving is hierbij wezenlijk belangrijk. Het gaat er om dat het kansrijke, het aanwezige potentieel in en omheen de betrokkene, gerespecteerd blijft en op een respectvolle manier wordt aangesproken. Op die manier kan een optimale wisselwerking tot stand worden gebracht tussen bijvoorbeeld de jongere en zijn of haar omgeving.

2.1 Kwetsbaarheid van de jongere - kwetsbaarheid van de omgeving

Wie oog heeft voor de kwetsbaarheid van jonge mensen zal op zoek gaan naar de aanwezige (veer)kracht, de kansen en mogelijkheden en ook de beschermende factoren waarop deze jongeren eventueel kunnen terugvallen. Het VN- Verdrag inzake de Rechten van het Kind² maakt duidelijk dat de omgeving hierbij een belangrijke ondersteunende, beschermende en kansenversterkende rol speelt. De realiteit toont aan dat de kwetsbaarheid van jongeren in veruit de meeste gevallen samenhangt met het kwetsende karakter of de kwetsbaarheid van de omgeving (gezin, lokale gemeenschap, religieuze, politieke, culturele, opvoedkundige, sociaal-economische, ecologische omgeving). Een louter persoonsgericht perspectief is om die reden uit den boze. Hiermee worden we meteen ook behoed voor een al te stigmatiserende kijk op jonge mensen: 'eens (te) kwetsbaar altijd (te) kwetsbaar'.

2.2 Experimenteerzone

Groeien en ontwikkelen is noodzakelijk een interactief gebeuren. De wisselwerking tussen kinderen en ouders, jongeren en leerkrachten, jongeren en leeftijdgenoten, jongeren en media, jongeren en natuur, enz. is de enige weg waarlangs jonge mensen zichzelf kunnen

---

(1) Die schade kan zich in beide richtingen voordoen: hetzij ten aanzien van de kwetsbare persoon, hetzij ten aanzien van de eveneens kwetsbare omgeving.

(2) Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind werd aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 20 november 1989. Op 2 september 1990 werd het van kracht na ratificatie door twintig lidstaten.

leren ontdekken en ontplooiën. Het is belangrijk dat ze ruimte krijgen om op eigen houtje, al dan niet vergezeld van leeftijdgenoten, op zoektocht te gaan.

In die 'experimenteer'-zone wordt grensverleggend gezocht naar de eigenheid en de (on)mogelijkheden van een bepaalde identiteit. Door al die ervaringen leren jongeren met blutsen en builen de eigen identiteit ontdekken en ontwikkelen. Hier beproeven ze zowel hun eigen wensen en kunnen als die van anderen. De waarden, opvattingen en regels die hun van kindsbeen af werden voorgehouden, ondergaan er een ultieme vuurproef. Toegegeven, een groot deel van hen waagt zich aan gedurfde, gekke en vaak ook normoverschrijdende, ja zelfs delinquente experimenten³.

Dat laatste geldt voor zeventig procent van de jongeren. Bij tien procent gaat het zelfs om vier tot meer delicten⁴ in het afgelopen jaar.

Vanaf het zeventiende levensjaar verlaten jongeren stilaan dat risicovolle parcours en kiezen ze voor stabielere, veiligere en - maatschappelijk gezien - meer verantwoorde paden. De overgrote meerderheid onttrekt zich geleidelijk aan de druk van de groep, gaat op zoek naar een (studenten- of weekend)job, trekt vooral op met een klein groepje van dichte vrienden of spendeert het grootste deel van de vrije tijd met het lief⁵. De stabiliteit, de relatieve zekerheid en de existentiële genoegdoening die jongeren op die manier vinden, bieden een krachtig antwoord op de kwetsbaarheid die zo tekenend was voor het eerste deel van hun adolescentie.

Dit neemt niet weg dat jongeren oprecht nood hebben aan een vrijere, meer experimentele zone/fase in hun leven. In die zone/fase wordt er immers ontzettend veel geleerd. Op voorwaarde van een aanhoudend goed contact met hun omgeving blijft het risico dat het grondig fout loopt, al bij al beperkt. Net daarom blijkt 'monitoring' een veel effectievere opvoedkundige opstelling dan 'controle'. Monitoring drukt vertrouwen uit terwijl controle in de richting wijst van wantrouwen, angst, onzekerheid⁶.

2.3 'Cyber-freespace'

Overcontrole en betuttelende bemoeizucht leidt tot het steeds verder inperken van de reële bewegingsruimte die jongeren nodig hebben.

Die opstelling daagt hen nog meer uit om op zoek te gaan naar allerlei vlucht- en sluiptwegen. In dat geval ontsnappen jongeren volkomen aan onze zorg, aandacht en

---

(3) Het verhaal van Pinnocchio tekent op een prachtige manier waar het ons om te doen is.

(4) Een delict staat gelijk met een strafbaar feit.

(5) 'Lief' is niet meteen de meest populaire benaming. Jongeren hebben het eerder over hun (vaste) vriend/vriendin.

(6) Dit begrip ontleen we aan Patterson. Hij benoemt het als een van de vijf opvoedkundige vaardigheden die opvoeders in relatie tot adolescenten voor ogen dienen te houden. Het betreft een zachte vorm van controle waarbij de jongeren het terechte gevoel overhouden dat ze hun eigen leven leiden. Door in voeling te blijven met hun leefwereld, beleving en interesses drukken volwassenen niet alleen respect uit maar behouden ze de mogelijkheid om hen zo nodig te waarschuwen, hen bij te sturen of waardering uit te drukken voor wat de jongeren ondernemen. Zie: PEETERS, J., *Moeilijke adolescenten*, Maklu, Antwerpen, 2004, 191 p.; MERTENS, L., LOOTS, C., *Preventie: uit het oog uit het hart?* in LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Don Bosco uitgedaagd. In gesprek met actuele tendensen in opvoeding en hulpverlening*, Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2002, p. 49-76.

ondersteuning. Het internet en de moderne media openen in dat opzicht bijzondere perspectieven. Globaal gesproken kan gesteld worden dat het internet jongeren (en volwassenen) ruimschoots compenseert voor het inleveren van de reële speel- en ontmoetingsruimten. Gezien de maatschappelijke obsessie rond veiligheid en de vaak negatieve beeldvorming rond jongeren verbaast het niet dat jongeren die virtuele speel- en ontmoetingsruimte liefst voor zichzelf opeisen. Door de grotere anonimiteit en de (ogenschijnlijke) afwezigheid van volwassenen met hun morele codes, wordt er stevig gepioneerd. Het betreft met andere woorden een virtuele ruimte die perfect aansluit bij de eigenheid van de adolescentie. Pubers en adolescenten ervaren dat hun ouders, opvoeders en leraren dit terrein onvoldoende kennen en betreden. Dit heeft zowel te maken met een gebrek aan kennis als met een gebrek aan middelen en tijd.

Liever dan die ruimte aan een al te grote controle te gaan onderwerpen, komt het er op aan te blijven investeren in een stimulerend en ondersteunend contact met de jongeren. De waarde en draagwijdte van goede opvoedkundige relaties reikt immers onnoemelijk veel verder dan de zogenaamde dreiging die van de nieuwe media zou uitgaan. Opvoeders hebben er alle reden toe hun persoonsgebonden sterkte volop uit te spelen. Het zou dwaas zijn die troef uit handen te geven.

2.4 Maatschappelijke kwetsbaarheid

Of jongeren hun kansen grijpen hangt niet enkel van henzelf af. De draag- en veerkracht van de ouders is bijvoorbeeld een heel belangrijke bepalende factor. Prof. L. Walgrave en Prof. N. Vettenburg ontwikkelden de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid⁷. Die theorie ziet zich in veel gevallen bevestigd, ook in het onderwijs.

De negatieve ervaringen van de ouders met belangrijke maatschappelijke diensten (onderwijs, politie, hulpverlening, welzijn, justitie, ...) leiden ertoe dat zij, noch hun kinderen, er in slagen mee te profiteren van de sociale en andere vangnetten die onze samenleving rijk is. Zo is de voeling van kansarme ouders met de onderwijswereld (taal, regels, vereiste studiehouding, ...) zodanig beperkt en wankel dat hun kinderen in veel gevallen dezelfde weg opgaan. 'Of jij je best doet of niet, helpen doet het toch niet. Mensen zoals wij vallen vroeg of laat toch uit de boot. En niemand die er om kraait.'

Het doorbreken van die negatieve spiraal, die zelfs over generaties heen wordt doorgegeven, is dus heel belangrijk. Door te focussen op een kwaliteitsvolle dialoog met alle ouders, zo nodig zelfs buiten de school⁸, en te maken dat ook deze ouders zich begrepen en gerespecteerd voelen, komt die mogelijkheid in elk geval dichterbij. Het versterken van de ouderbetrokkenheid en -participatie, ook bij maatschappelijk kwetsbare groepen, is daarom een absolute must.

2.5 Normaal of problematisch?

Jonge mensen die de fase van de puberteit of adolescentie doormaken zijn vaak alleen daarom al een stuk kwetsbaarder. Wie zijn kindertijd ontgroeit, moet door een

---

(7) Zie de bijdrage van Nicole Vettenburg in dit jaarboek.

(8) Van leerkrachten wordt hier de soepelheid verondersteld om zelf in dialoog te gaan met de ouders.

overgangsfase en kan niet terugvallen op de eerder opgebouwde zekerheden. Er is in die periode zoveel dat verandert. Het zorgvuldig opgebouwde evenwicht van de kindertijd moet wijken voor een veranderend lichaam, een andere seksualiteit, nieuwe levensvragen, grotere levensopdrachten, de noodzaak van een grotere zelfstandigheid (eenzaamheid), de onzekerheid over de eigen toekomst, ...

Terwijl de ouders als rolmodel en vertrouwenspersoon wat naar de achtergrond schuiven (maar nooit helemaal weg zijn), treden andere personen op de voorgrond. Vaak betreft het leeftijdgenoten want bij hen voelt men zich, zelfs zonder veel woorden, begrepen en thuis. Het sluit niet uit dat jongeren ook over de muur van de eigen leeftijd kijken en op zoek gaan naar referentiefiguren die hun eigen identiteit vorm helpen geven. Heel wat experimenteelgedrag, soms ook normoverschrijdend, vormt hiervan het levende bewijs.

De verhoogde kwetsbaarheid die eigen is aan de puberteit dient ernstig genomen te worden, maar hoeft ons ook niet overmatig veel zorgen te baren. Ondanks de aanwezige risicofactoren (vier op vijf van de jongeren dragen risico's mee) slaagt de overgrote meerderheid van de jongeren er in zich op een fatsoenlijke en constructieve manier in de samenleving te integreren. Jongeren die kunnen terugvallen op positieve ervaringen blijken dit vlotter te doen⁹.

Voor tien tot vijftien procent van de jongeren wegen de problemen echter te zwaar. Hun kwetsbaarheid brengt de eigen ontwikkeling in verdrukking en vertaalt zich in grote lijnen op twee tegenovergestelde manieren: enerzijds het naar binnen en anderzijds het naar buiten gericht probleemgedrag. De eerste vorm duikt opvallend meer op bij meisjes terwijl jongens hun socialemotionele problemen eerder afwentelen of afreageren op hun omgeving.

Hoe uiteenlopend beide gedragsvormen ook zijn, aan de basis ligt vaak eenzelfde problematiek. Onderzoekers wijzen er bijvoorbeeld op dat daders en slachtoffers van pestgedrag allebei te kampen hebben met een negatief zelfbeeld. Het ongewild uitstralen van onzekerheid en het krampachtig grijpen naar macht en dominantie vinden daarin elkaar.

2.6 Gedrag - beleving - behoeften

De ijsberg als metafoor drukt goed uit wat we bedoelen. Het kleine, zichtbare gedeelte dat boven het water uitsteekt, kan beschouwd worden als het zichtbare gedrag¹⁰. Onder het wateroppervlak en maar ten dele zichtbaar zijn de kernbelevingen van de betrokkenen. Het kan gaan om onzekerheid, angst, boosheid, ergernis, verdriet,... Nog dieper bevinden zich de basisbehoeften. Zij wekken in ons die essentiële belevingen op en sturen ons zichtbare, communiceerbare gedrag¹¹.

---

(9) Als jongeren ervaren dat ze invloed mogen en kunnen uitoefenen op het maatschappelijk gebeuren, wordt vastgesteld dat ze zich constructiever en democratischer opstellen. Kinder- en jongerenparticipatie dient daarom aangemoedigd.

(10) Het is niet omdat het gedrag zichtbaar is en kan worden geregistreerd dat het zich eenduidig laat interpreteren, integendeel.

(11) LAEVERS, F., HEYLEN, L., DANIELS, D., *Ervaringsgericht werken met 6- tot 12-jarigen in het basisonderwijs*, Cego Publishers, Leuven, 2005, 184 p.

Wanneer de band tussen een kind/jongere en zijn omgeving onder druk komt te staan en de kwetsbaarheid van de betrokkene tot uitdrukking komt, dienen we het zopas genoemde onderscheid tussen gedrag, kernbelevingen en basisbehoeften voor ogen te houden. Het problematische gedrag vormt het directe aanknopingspunt om af te dalen in de binnenkant van de betrokkene. Door de jongere principieel ernstig te nemen en zijn/haar kwetsbaarheid te erkennen en onder ogen te zien, kunnen beslissende keuzes worden gemaakt. Bij voorkeur in samenspraak met de betrokkene(n).

III VERBONDENHEID: EEN FUNDAMENTEEL ANTWOORD OP KWETSBAARHEID

De kwetsbaarheid van kinderen en jongeren vormt de meest expliciete uitnodiging om respectvol met hen op weg te gaan. Het Project Verbondenheid biedt hiertoe een bijzonder rijk en inspirerend kader, zowel om die kwetsbaarheid op een realistische manier onder ogen te leren zien als om er preventief of remediërend op in te spelen. Essentieel hierbij is dat de betrokkenen kunnen rekenen op een zo groot mogelijke acceptatie (lees: respect voor de eigen persoon en het streven naar optimale ontwikkelingskansen) en dat het vertrouwen in de eigen veer- en groeikracht overeind blijft. De ervaringsgerichte onderwijsvisie, ontwikkeld door prof. Ferre Laevers (K.U. Leuven) en het Centrum voor ErvaringsGericht Onderwijs (CEGO), levert hiervoor het uitgelezen kader¹². Om alle misverstanden te vermijden dient herhaald te worden dat deze persoonsgerichte focus noodzakelijk gepaard gaat met een bredere, contextuele en interactionistische kijk. Groeien en ontwikkelen doen we in wisselwerking met en dankzij onze omgeving. Het respect voor die omgeving mag in geen geval uit het oog worden verloren.

3.1 Situering van het Project Verbondenheid

Het Project Verbondenheid is een netoverschrijdend preventieproject in het onderwijs. Begonnen als pilootproject voor het basisonderwijs in het begin van de jaren 90, heeft het sinds 1999 de sprong gemaakt naar het secundair onderwijs. Heel wat scholen en onderwijsinstanties kwamen ondertussen in aanraking met de visie en de praktijk van het project. Hoewel het zich aanvankelijk profileerde in functie van de aanpak van geweld of respectloos gedrag op school, ligt de klemtoon in feite op het tot stand brengen van een positief schoolklimaat. Zo'n leefklimaat voedt het individueel en collectief welbevinden, helpt probleemsituaties voorkomen en draagt bij tot een meer effectieve aanpak van bestaande moeilijkheden.

---

(12) Het ervaringsgericht onderwijs wijst op de noodzaak van een optimale en volgehouden afstemming van het onderwijsgebeuren op het kind/de leerling. Op basis van de ervaringsgerichte criteria 'welbevinden', 'betrokkenheid' en 'verbondenheid' (Hoe zit deze leerling/de groep erbij? Hoe staat het met hun welbevinden en de klassfeer? Hoe sterk voelen ze zich aangesproken en uitgedaagd? Houden ze spontaan rekening met de waarde van zichzelf, anderen, de groep, de materiële omgeving, de natuur of het levensgeheel?) wordt het onderwijsgebeuren bijgestuurd in de richting van 'fundamenteel leren'.

Jongeren die verbondenheid ervaren, putten hieruit groeikracht, zelfvertrouwen en levenszin. Verbondenheid voedt de betrokkenheid en intensifieert aldus het leren¹³. Ervaringen van verbondenheid sterken de persoonlijke weerbaarheid, vergroten het inlevingsvermogen en leggen de basis voor een respectvolle grondhouding. Terwijl de draagkracht groeit, vermindert de kwetsbaarheid en wel in die zin dat ze zowel bij zichzelf als bij anderen onder ogen wordt gezien en erkend maar dan wel zonder dat hier van misbruik wordt gemaakt. Het accepteren van kwetsbaarheid getuigt van zelfaanvaarding en van een sterker of meer ontwikkeld inlevingsvermogen.

In wat volgt wordt de zonet geschetste samenhang nader toegelicht. Eerst wordt een eigenzinnige invulling gegeven aan 'respectloos gedrag'. Dit gedrag kan de aanwezige kwetsbaarheid niet verhullen, integendeel, ze plaatst ze voor het voetlicht. Vervolgens wordt verduidelijkt waar het begrip 'verbondenheid' voor staat en waarom de ervaring van verbondenheid zo belangrijk is, ook wanneer het er om gaat de menselijke kwetsbaarheid te respecteren. In derde instantie wordt aandacht geschonken aan de preventieve waarde van 'verbondenheid'. Het appelboommodel en de preventiepiramide bieden een schitterend houvast voor wie op zoek gaat naar een omvattend preventiebeleid.

3.2 Respectloos gedrag als vertrekpunt

Scheldpartijen, pestgedrag, vandalisme zijn slechts enkele vormen van respectloos gedrag die opduiken binnen de schoolmuren. In veruit de meeste gevallen gaat het om 'symptomatisch gedrag'. Hiermee bedoelt men dat het gestelde gedrag er niet zomaar komt, maar het gevolg is van andere, meer diepgaande of verborgen gebeurtenissen of ontwikkelingen. Probleemgedrag valt nooit uit de lucht. Men stelt het niet om zichzelf, maar vooral als reactie of antwoord op iets wat de eigen kwetsbaarheid of die van anderen onder druk zet. Onder agressie, protestgedrag of een sluimerende depressie schuilt een betekenisvol ervaren. Wie antwoorden zoekt die meer doen dan het symptoom- of boodschappedrag bestrijden, zal met andere woorden dieper moeten kijken.

Een vuile speelplaats, onverzorgde ateliers of leslokalen, ruzies, graffiti, verbaal geweld geven aanleiding tot ergernis. Leerkrachten en opvoeders hebben het er terecht moeilijk mee. Hun eigen normenpatroon maar ook de eigen kwetsbaarheid wordt er door aangetast. De vraag is natuurlijk hoe dit probleem best wordt aangepakt?

Beoogt men vooral een onmiddellijk effect, namelijk ervoor zorgen dat het hier en nu stopt, of wordt er tevens gekeken naar de onderliggende oorzaken? Het Project Verbondenheid kiest van meet af aan voor de fundamenteelere aanpak. Curatieve of directe probleemoplossende maatregelen zijn nodig, maar ze mogen in geen geval het globale doel voorbijschieten of onderuithalen. Er dient met andere woorden werk gemaakt te worden van een samenhangende, integrale schoolaanpak. Formeel drukt die zich meestal uit in een stappenplan of strategie die alle noodzakelijke elementen bevat en waarvan de bouwstenen goed op elkaar zijn afgestemd.

---

(13) Dit 'leren' krijgt hier een bredere invulling dan het klassieke 'schoolse' leren. Leren betekent dat iemand kennis, vaardigheden, attitudes en competenties verwerft die betekenisvol zijn voor het leven.

3.3 De-link-wentie: een andere kijk op respectloos gedrag

Respectloos gedrag mag worden beschouwd als een variant van delinquent gedrag. Dit betekent dat iemand geen rekening houdt met bestaande afspraken, met evidente samenlevingsregels of omgangsvormen. Om die reden wordt deze manier van doen ook omschreven als 'normoverschrijdend gedrag'. Iemand die zich niet aan de regels of gemaakte afspraken houdt, stelt zich met andere woorden delinquent op. Wie de regels volgt, valt niets te verwijten. Heel dikwijls valt men terug op deze formalistische invulling om iemand die zich niet correct gedraagt de les te spellen, te straffen, onder druk te zetten of uit te stoten.

Delinquent gedrag kan men echter ook vanuit ethisch- inhoudelijke hoek bekijken. Dan staat men stil bij de belevingskant (lees: de kwetsbaarheid en het gekwetst zijn) van dader en/of slachtoffer, hun onderlinge relatie en die met hun ruimere omgeving. Hier ligt de klemtoon minder op de regel maar eerder op het gebrek aan respect voor diegene of datgene waarmee men omgaat. Het geschonden zijn en wat dit teweegbrengt, komt hier in het vizier.

Deze inkleuring voert ons naar de etymologische betekenis van het woord 'de-link-wentie'. Respectloos en normoverschrijdend gedrag hangt immers nauw samen met de niet ('de'-linkwentie) ontwikkelde of sterk afgebrokkelde band (de-'link'-wentie) tussen dader en slachtoffer. Leerlingen die bijvoorbeeld samen met hun klassenleraar tot klasafspraken zijn gekomen, respecteren die door de band genomen beter dan leerlingen die deze 'afspraken' - hoe zinvol ze ook zijn - simpelweg voorgeschoteld kregen. Laat leerlingen meedenken over de reorganisatie van de fietsenstalling, de speelplaats of hun eigen klaslokaal en ze zullen er meer zorg voor dragen. Hetzelfde geldt voor een milieuproject dat gedragen wordt door de leerlingen en dat bijvoorbeeld uitmondt in de aanleg van een eigen schooltuin, het uitgraven en inrichten van een schoolvijver of een actie die leidt tot de aankoop van duurzame schoolmaterialen. Om dezelfde reden gebeurt het zelden of nooit dat kunstwerken of materialen die door leerlingen werden gemaakt door sommigen onder hen ontsierd worden. Men hoeft ze niet eens te bewaken of extra veilig op te stellen.

3.4 Respect van binnenuit

Meteen is aangegeven waar het Project Verbondenheid naar toe wil. Als respectloos gedrag voortvloeit uit een gebrek aan verbondenheid, komt het er op aan die verbondenheid zoveel mogelijk (opnieuw) tot stand te laten komen, ze te voeden en te laten groeien. Ervaringen van verbondenheid dragen er immers toe bij dat kinderen en jongeren dieper én respectvoller in het leven gaan staan. Dan worden er sporen getrokken en wissels geopend die ook het eigen moreel aanvoelen fundamenteel (her)oriënteren. Daar is er sprake van attitudevorming. Sterke ervaringen zijn bijzonder existentieel: het blijven knoop- of steunpunten in het persoonlijk ontwikkelingsproces.

Een levensecht voorbeeld verduidelijkt de betekenis die we hieraan hechten. In het dagboek van een jonge misdadiger zien we hoe hij zonder schuld, schaamte of spijt terugblijkt op de gepleegde inbraken. Het gedwongen verblijf in een bijzondere jeugdinstelling (De Hutten, Mol) brengt hem blijkbaar niet tot andere - laat staan - betere inzichten. Daarom verbaast het dat hij elders in datzelfde dagboek blijk geeft van

inlevingsvermogen (in slachtoffers) en van een spontaan en oprecht moreel gevoel. Zo beschrijft hij een situatie waarin hij tijdens een inbraak tracht te ontkomen. Terwijl hij een uitweg zoekt, opent hij een slaapkamerdeur. Hij ziet de slapende kinderen liggen en realiseert zich meteen dat hij deze (ongeschonden) plek niet mag betreden: 'Als ik hen nu wakker maak, zullen ze zich dat hun hele leven herinneren. Dat mag ik hen niet aandoen.' Deze ingeving 'van binnenuit' is zo fundamenteel dat hij er niet omheen kan. De band of 'verbondenheid' met de slapende kinderen is zo reëel dat hij hen niet wil 'kwetsen'. Hun 'ongeschondenheid' en deze veilige plek moeten intact blijven. Niet omdat regels dit voorschrijven, niet omdat er sancties zouden volgen. Maar wel omdat hij meteen doorvoelt en weet dat dit iets is dat hij niet kan maken. Aan de integriteit van deze kinderen mag niet getornd worden. Punt uit.

3.5 Vijf levensbanden ervaren

Het is de eigen kwetsbaarheid die openingen creëert naar de kwetsbaarheid van anderen. In het zonet beschreven voorbeeld zien we hoe het eigen innerlijke ethisch kompas hierdoor wordt aangestuurd. Als we ons de vraag stellen waarom deze jonge crimineel zich hier respectvol opstelt, dan kunnen we er niet omheen dat hij zich spontaan verbonden weet met deze kinderen. In zijn eigen ervaringswereld liggen ervaringen, emoties en belevingen opgeslagen die hem heel dicht bij de slapende kinderen brengen. Was die binding er niet geweest, dan kon niets hem beletten om de kamer wel te betreden. De ontleding van deze en andere gevalstudies van criminaliteit (kapingen, gezinsdrama's, milieudelicten, witteboordencriminaliteit, ...) bevestigen het inzicht dat respectvol gedrag enkel kan groeien vanuit ervaringen van verbondenheid.

Voor wie het slachtoffer is van naar binnen gericht geweld, geldt precies hetzelfde. Ook dan gaat het er om de aanwezige kwetsbaarheid te erkennen en recht te doen aan de emoties en behoeften die in de verdrukking zijn gekomen.

Wie uitsluitend investeert in curatieve en korte termijn- antwoorden op respectloos gedrag komt bedrogen uit. Met controle, angst en pure repressie bekommt men geen fundamentele attitudewijziging. Houdt men dit soort maatregelen te lang aan en wordt het de enige globale strategie, dan mondt ze tamelijk snel uit in de verzuring van de leefomgeving en in het ontbinden van de aanwezige relaties. De korte termijnwinst ('eindelijk is de toestand terug onder controle') is dan bijzonder relatief en - helaas - van korte duur.

Daarom dient er gewerkt te worden aan een context waarin jongeren gerespecteerd blijven in hun eigen fundamentele groeibehoeften of -noden. Zonder zelfrespect en zelfvertrouwen wordt het voor hen quasi ondoenbaar om te groeien als mens. Daarom is het essentieel belangrijk dat we er als leerkrachten-opvoeders¹⁴ over waken dat elk van hen de kans krijgt om nauwer verbonden te raken met (1) zichzelf¹⁵, (2) de anderen, (3) de

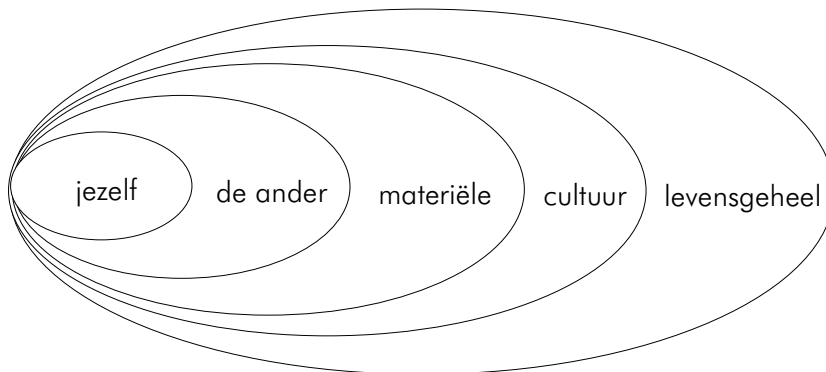
---

(14) Beide 'rollen' horen bij elkaar. Een leerkracht is nl. altijd een opvoeder. Wie als leerkracht voor leerlingen staat of met hen samenwerkt, stelt onvermijdelijk een heleboel opvoedkundige handelingen. Leerlingen herinneren zich trouwens meestal dat aspect van hun 'goede' of 'slechte' leerkrachten.

(15) Bij de band met zichzelf gaat het er om dat mensen in voeling staan met hun eigen zijn: hun lichamelijke, seksualiteit, hun angsten, wensen en drijfveren, hun gevoelswereld, hun fantasie, enz...

materiële omgeving, (4) de groep of samenleving (in haar culturele veelzijdigheid) en (5) het grote levensgeheel of de natuurlijke kringloop van het leven.

De band met:

Het bewust beleven van deze vijf levensdomeinen biedt de garantie dat jonge mensen volop en stevig geworteld in het leven komen te staan. Wie zich verbonden weet, ervaart zichzelf en de andere of het andere als verrijkend en waardevol. Dan voelt men zich gedragen en uitgedaagd door het leven in heel zijn breedheid. Dit biedt de beste garantie om zichzelf en de anderen en al het andere ten voeten uit te waarderen, te respecteren en er zorg voor te dragen.

Inspelen op de aanwezige kwetsbaarheid betekent dat ervaringen worden opgezocht die de kwetsbaarheid respecteren, tot uitdrukking laten komen en/of helpen herstellen. Het ligt niet in de bedoeling een verhullende weerbaarheid te laten groeien want die vormt een schild rond de eigen, kwetsbare binnenkant. Evenmin gaat het er om jongeren volop in hun kwetsbaarheid te plaatsen. De uitdaging die voorligt, houdt in dat kwetsbaarheid de plaats krijgt die het verdient. Enerzijds door ze als realiteit te aanvaarden en onder ogen te zien en anderzijds als een punt om aan te werken. De rijkdom en kracht die kwetsbaarheid in zich draagt mag in geen geval overboord worden gegooid. Respectvol zijn betekent dat men het eigen denken en handelen afstemt op de volle betekenis en waarde van zichzelf, de ander en de omgeving. Het kwetsbare maakt daar integraal deel van uit.

Als inclusief onderwijs een meerwaarde biedt, dan moet die vooral hier worden gezocht. Hetzelfde geldt bij uitbreiding voor heel het gelijkheidsonderwijs.

3.6 Preventief werken: het model van de appelboom (Anouk Depuydt)

Schoolteams die de weg van verbondenheid willen bewandelen, inspireren zich graag aan het model van de appelboom. De boom als geheel staat symbool voor de opgroeiende jonge mens. De vijf wortelstokken die de boom voeden en die hem in de aarde verankeren, staan voor de vijf vormen van verbondenheid. De vrucht die we willen bekomen, is een zo gezond mogelijke appel (= symbool voor de respectvolle basisattitude die het kind of de jongere al dan niet heeft ontwikkeld).

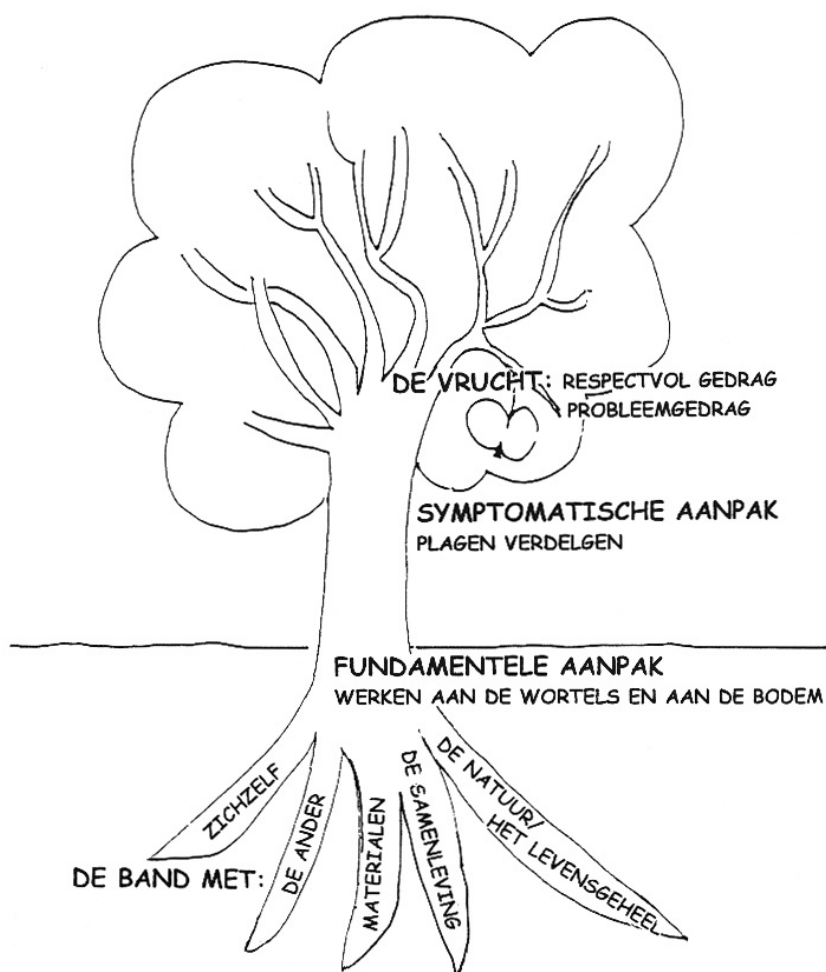
Spijtig genoeg wordt die vrucht nog geregeld belaagd door allerlei plagen en storend ongedierte (= allerlei vormen van respectloos gedrag zoals vandalisme, pestgedrag,

verbaal geweld, druggebruik, diefstal, ...). Deze plagen kunnen bestreden worden door een waaier van uiteenlopende maatregelen. Ze variëren van curatieve initiatieven (verdelgende spuitbus), specifiek preventieve maatregelen (probleemvoorkomende of beschermende spuitbus) tot preventiemaatregelen die de wortels van de problematiek aanpakken (algemene en fundamentele preventie).

Het Project Verbondenheid stimuleert schoolteams om de opduikende plagen zo breed mogelijk te bekijken. Altijd wordt gezocht naar het onderliggende 'waarom' van die plagen. De focus ligt daarbij niet op de zichtbare parasieten of bacteriën die de vrucht bedreigen. Telkens wordt gekeken naar de appelboom in zijn geheel en in het bijzonder naar de kwaliteit van de wortels en van de bodem.

Valt de beslissing om met een verdelgende spuitbus te werken (als de nood hoog is), dan gebeurt dit met de nodige voorzorg: te zware of te veel 'pesticiden' zijn uit den boze. Die zouden het leefmilieu en de gezondheid van de totale boom kunnen aantasten. Het is niet omdat vijf procent van de jongeren herhaaldelijk moeilijk gedrag stellen dat alle jongeren en alle leerkrachten moeten delen in de straf.

Het toevoegen van humus aan de bodem (het uitwerken van duurzame, positieve initiatieven die verbondenheid tot stand laten komen) en het versterken van de wortels draagt ertoe bij dat de boom op zich sterker en gezonder wordt. Dan staat hij steviger wanneer de stormen van het leven erover heen gaan. Een gezonde boom is ook minder kwetsbaar als plagen de kop opsteken. De vruchten zijn doorgaans van een betere kwaliteit.

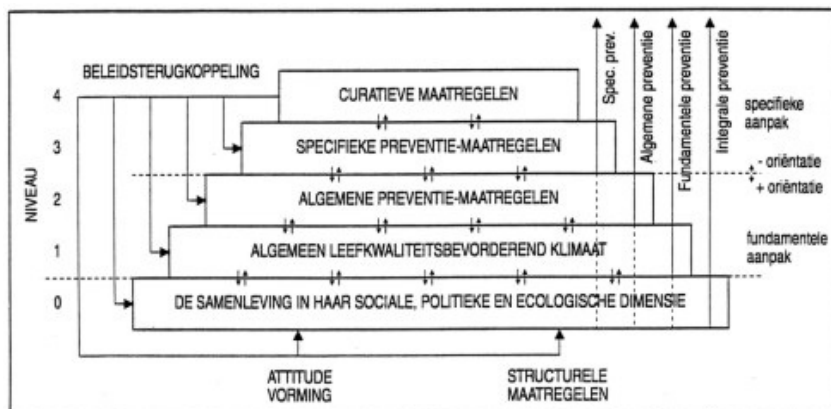
3.7 De preventiepiramide (Prof. Johan Deklerck)

Het appelboommodel is een heel werkbare metafoor om stil te staan bij probleemgedrag én bij het antwoord dat scholen of opvoeders daarop formuleren. Mensen worden er sterk door aangesproken en laten zich graag door dit beeld inspireren.

De preventiepiramide, een analyse-instrument ontworpen door prof. Johan Deklerck, vormt het wetenschappelijk fundament voor deze metafoor.

Deze piramide is opgebouwd uit vijf lagen. Het nulde niveau (helemaal onderaan) staat voor de brede maatschappelijke context die bepalend is voor de mogelijkheden en onmogelijkheden van de leerkrachten-opvoeders en van de scholen. Sociale, politieke, economische en ecologische factoren bepalen de condities van het schoolmilieu en van de mensen die elkaar daarin ontmoeten.

De niveaus 1 tot en met 4 geven aan dat er vier verschillende vormen van interventies mogelijk zijn met betrekking tot 'probleemgedrag' of 'probleemsituaties'. Op het vierde niveau bevinden zich de curatieve maatregelen. Typisch hiervoor is dat ze plaatsvinden nadat er zich een probleem heeft voorgedaan en dat alle aandacht gericht is op het probleem. Men wil het zo snel mogelijk een halt toeroepen, indijken en voorkomen dat het zich herhaalt. In het beste geval slagen deze maatregelen erin het probleem op te lossen of in de kiem te smoren én gaat er een beperkt preventief (ontradend, herstellend) effect vanuit. De valkuil hier is dat men blijft steken in een louter symptomatische aanpak. Laat men de onderliggende oorzaken van een probleem links liggen dan zal het probleem zich ongetwijfeld opnieuw aandienen.

Specifiek preventieve maatregelen (niveau 3) mikken eveneens op een welomschreven problematiek. Het probleem en de oorzaken zijn in die mate gekend dat men werk maakt van de onmiddellijke aanleiding ervan. De pijlen richten zich daarom in hoofdzaak op de personen die het grootste risico lopen (dader en slachtoffer) en/of op de context waarin de problemen zich meestal aandienen (vb. speelplaats/eetzaal/ leswisselingen).

Niveau 3 en 4 hebben met elkaar gemeen dat ze probleemgeoriënteerd zijn en het risico in zich dragen dat bepaalde leerlingen of doelgroepen gestigmatiseerd raken. Dit laatste gebeurt vooral wanneer de 'schuld' voor het probleem bij deze laatste wordt gelegd.

Op niveau 2 (algemene preventie maatregelen) verdwijnt het eigenlijke probleem (vb. pestgedrag, onveilig gedrag in het verkeer, vandalisme, druggebruik) naar de

achtergrond. Hier reikt men antwoorden aan die verder reiken dan dat ene probleem. Het Project Leefsleutels, bijvoorbeeld, maakt werk van de sociale competenties van leerlingen. Tevens wordt via allerlei activiteiten gewerkt aan de opbouw van een tof, veilig en open klasklimaat. In die context kunnen jongeren bouwstenen ontwikkelen (sociale vaardigheden) die hen in hun verdere leven van pas zullen komen en die hen minder kwetsbaar maken wanneer ze op zoek gaan naar vrienden, vermaak of een zinvolle invulling van hun eigen vrije tijd.

Het Project Verbondenheid mikt zelf op maatregelen die het algemene leefklimaat en de schoolcultuur ten goede komen (niveau 1). Via structurele en eenmalige initiatieven wordt gestalte gegeven aan een schoolmilieu waarin de betrokkenheid (participatie) en het welbevinden van leerkrachten, leerlingen en ouders meer aandacht krijgen. Die initiatieven moeten groeien vanuit de samenwerking met de betrokkenen.

Onderzoek toont aan dat de maatregelen van de andere niveaus (4-3-2) meer vruchten afwerpen wanneer ze gedragen worden door een visie, mentaliteit of cultuur die vertrouwen uitdrukt, positief georiënteerd is en als waardevol en creatief ervaren wordt.

Scholen die sterk participatief werken, stimuleren initiatief bij leerkrachten en leerlingen, hebben geen angst voor discussies of conflicten, kiezen makkelijker voor vertrouwensleerlingen en hebben om die reden ook veel minder last van leerkrachten die er uitgeblust of angstig bijlopen.

3.8 De praktijk: hoe wordt er gewerkt?

Scholen kunnen eerst beroep doen op medewerkers van het Project Verbondenheid¹⁶. Er worden zowel introductiesessies als trajectbegeleidingen verzorgd. In het laatste geval start het begeleidingsproces met een kennismaking met de school. Vervolgens wordt gezocht naar de beste manier om het team te informeren en bij de samenwerking te betrekken. Nadat de denkkaders en de manier van werken voldoende zijn toegelicht in een personeelsvergadering of op een studiedag, wordt het schoolteam uitgenodigd om de eigen schoolwerking (klas-, team- en schoolniveau) te evalueren vanuit de aangereikte kaders (vijf belevingsdomeinen/de appelboom). Zo wordt een dubbele inventaris opgesteld, m.n. (a) een inventaris van wat reeds gebeurt en aanleunt bij de intenties van het project en (b) een inventaris van mogelijke werkpunten of initiatieven.

Op basis hiervan selecteert het team één of meer prioritaire werkpunten. Die worden één na één besproken en verder uitgewerkt. Het volledige team wordt van bij de aanvang bij het uitvoeringsproces betrokken. De samenspraak in de groep is een wezenlijk onderdeel van de gekozen werkmethode. Dit garandeert de aansluiting bij de eigen schoolrealiteit (draagkracht van het team, teamcapaciteiten, ouderwerking, schoolpopulatie, ...). Procesgericht werken betekent ook dat de (tussentijdse) evaluaties niet enkel gericht zijn op de te realiseren projecten of initiatieven. Minstens evenveel aandacht gaat uit naar het veranderings- en ervaringsproces van de betrokkenen. Fundamentele veranderingen stoten immers altijd door tot wie we zijn. De eigen kracht en kwetsbaarheid worden erdoor aangesproken of geraakt.

---

(16) Voor meer informatie: Project Verbondenheid, H. Hooverplein 10, 3000 Leuven. Tel 016/32 53 86. Fax 016/32 54 63. info@verbondenheid.be; www.verbondenheid.be; www.cego.be (nascholing).

De rol van de externe begeleiding spitst zich toe op het aanreiken van impulsen, het bewaken van het proces, het bieden van extra informatie en vooral het toepassen van de principes van verbondenheid. Zo is het heel belangrijk dat nieuwe initiatieven 'opbouwend' zijn, de onderlinge verbondenheid versterken, structureel verankerd raken en dus echt deel uitmaken van het alledaagse schoolgebeuren en gedragen worden door het hele team. Het samenspel tussen formele en informele contacten of initiatieven wordt van bij de aanvang aangemoedigd.

AFRONDEND

Kwaliteitsvol onderwijs houdt in dat scholen de inspanning doen om elk kind, elke jongere zo goed mogelijk tot zijn/haar recht te laten komen. Dit betekent noodzakelijk dat men moet inspelen op de kracht en kwetsbaarheid van elke leerling.

Leerkrachten en scholen doen er goed aan ook de eigen sterkte en kwetsbaarheid niet uit het oog te verliezen en op zoek te gaan naar de best mogelijke samenwerking om voor en in samenwerking met leerlingen en ouders het onderste uit de kan te halen.

De kwetsbaarheid van leerlingen, leerkrachten en ouders wordt bij voorkeur niet enkel op een problematische manier bekeken. Kwetsbaar zijn is een natuurlijk gegeven. Wie geen voeling heeft met de kwetsbaarheid (en kracht) van zichzelf, anderen en de groep slaagt er wellicht niet in tot een optimale afstemming met de ander(en) te komen.

Het Project Verbondenheid nodigt iedereen uit om via een waaier aan zinvolle ervaringen de kwetsbaarheid en groeikracht op te sporen die ons met onszelf, anderen, onze omgeving en het leven verbindt. Hoe rijker de ervaringswereld, des te groter de kans dat de tot stand gebrachte verbondenheid effectief uitmondt in een respectvol, betrokken en creatief omgaan met elkaar. Deze voedingsbodem werpt op een fundamentele manier een dam op tegen al wat het kwetsbare misbruikt of ondermijnt. Sterker nog, hier raken we de kern van doeltreffend en ontwikkelend onderwijs.